

NYELVTUDOMÁNY

A VOGUL NYELV MŰVELTETŐ SZERKEZETEINEK TÍPUSAI

DOLOVAI DOROTTYA

1. Bár a kauzatív szerkezetek vizsgálata régóta kedvelt témája a tipológiai célú általános nyelvészeti kutatásoknak, az uráli nyelvek közül eddig csak a magyar és a finn nyelv műveltető szerkezeteit vizsgálták meg e szempontok alapján. A vogul nyelv műveltető képzőit és szerkezeteit az ismert vogul származású nyelvész, E. I. Rombandeeva (1960, 1962) tárgyalta részletesen. Elsősorban az ő eredményeit hasonlítom össze Bernard Comrie elméletével (1981). Munkám célja annak vizsgálata, hogy mennyire jellemzőek a vogulra a Comrie által vizsgált nyelvek alapján megállapított törvényszerűségek, illetve, hogy a vogul nyelv vizsgálata ad-e újat a kauzatív szerkezetek tipológiájához¹. Dolgozatomban a kauzatív szituáció morfológiai eszközökkel történő kifejezésével foglalkozom, a kauzatív igék valenciájának megváltozásával és az eszközölő alany, a *causée* kifejezésének lehetőségeivel.

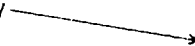

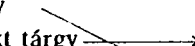
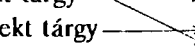

1.1. Műveltető szerkezeteknek azokat a konstrukciókat tekinthetjük, amelyek kauzatív szituációt fejeznek ki. A kauzatív szituáció makroszituáció, amely két mikroszituációból áll: 1. az ok, 2. az okozat.

A kauzatív szituáció kifejezésére a nyelvekben általában háromféle lehetőség van: az analitikus (az okot és az okozatot két ige fejezi ki: *I caused John to go.*), a morfológiai (az okot és az okozatot egy műveltető képzővel ellátott ige fejezi ki: *olvastat*) és a lexikai kifejezés (az okot és az okozatot szintén egy ige fejezi ki: *megöl*, de ez a kauzatív ige nem képzett alakja a nem-kauzatív megfelelőnek (*meghal*), a két ige szuppletív igepárt alkot.)

1.2. A morfológiai kifejezés esetén a kauzatív ige valenciája sajátos változásokot mutat a bázisige (amelyből a kauzatív igét képeztük) valenciájához képest. A kauzatív ige lehetséges bővítményeinek száma mindig eggyel nagyobb, mert a bázisige

¹ A hindi nyelv kauzatív szerkezeteinek vizsgálata érdekes gondolatokat vetett fel. Saksena (1980) az eddig egységesnek tartott *agens* kategóriát két csoportra osztotta: az *irányított* és a *nem irányított* agensek csoportjaira. Úgy tűnik, az irányítottság és a nem irányítottság kategóriái a tranzitív-mediális-intranzitív igeosztályokkal vannak kapcsolatban.

eredeti bővítményei mellett még a kezdeményező alany (*causer*) is megjelenik. A kauzatív igét tartalmazó mondatoknak ez a kezdeményező alany lesz a grammatikai alanya, a bázisige alanyának (eszközlő alany, *causee*) kifejezésére pedig többféle eszköz áll rendelkezésre a különböző nyelvekben. Comrie hierarchiát állít fel a szintaktikai funkciók és az őket kifejező grammatikai esetek között: alany > direkt tárgy > indirekt tárgy > egyéb bővítmények (nominativus > accusativus > dativus > instrumentalis vagy névutók). Az eszközlő alany mindig a legmagasabb, még betöltetlen pozíciót foglalja el. A bázisigék és a kauzatív igék tipikus valencia viszonyait mutatja be Comrie következő táblázata (1985: 342):

	bázisige	kauzatív igc
intranszítív	alany 	alany direkt tárgy
monotranzítív	alany direkt tárgy 	alany direkt tárgy indirekt tárgy
ditranszítív	alany direkt tárgy indirekt tárgy 	alany direkt tárgy indirekt tárgy egyéb bőv.

13. A magyar és a finn nyelv eltér Comrie elméletétől, hiszen a tranzitív igékből képzett kauzatív igék mellett az eszközlő alany egyik nyelvben sem dativusban áll. A magyar instrumentalist használ (*Az apá levelet írat a fiúval.*), a finn pedig adessivust (*Minä rakennutin talon muurareilla.* [Comrie 1976: 273]), amely esetnek eszközhatározói jelentése is van. A magyarban és a finnben tehát a 3., az indirekt tárgy pozícióba nem kerülhet az eszközlő alany, a direkt tárgy pozíció után azonnal az egyéb bővítmények csoportja következik. Mivel ez a jelenség más, nem az uráli nyelvcsaládhoz tartozó nyelveknél is megfigyelhető (például szanszkrit, kannada [Comrie 1985]), lehetséges, hogy az indirekt tárgy és az egyéb bővítmények csoportja nem a hierarchia fokozatai, hanem egymás alternánsai. A magyarban más eltérés is megfigyelhető: intranszítív igékből képzett kauzatív igék mellett lehetséges kétféle megoldás az eszközlő alany kifejezésére: 1. *Dolgoztattam a gyerekkel.* 2. *Dolgoztattam a gyereket.* A két mondat között szemantikai különbség van: az instrumentalisban álló eszközlő alany indirekt, közvetett, míg az accusativusban álló direkt, közvetlen műveltetést fejez ki.

2. A vogul nyelvben a kauzatív szituáció morfológiai kifejezése igen fejlett, a gazdag igeképzőrendszer segítségével a legtöbb vogul igéből képezhető műveltető ige. Az ige felvehet egyszerre két műveltető képzőt is, de ennél több kauzatív képző nem állhat egymás mellett. Lehetséges a többszörös műveltetés (a mondatban két eszközlő alany van) kifejezése is, de nincs összefüggés a műveltetés egyszerű vagy többszörös volta és a kauzatív igeképzők száma között: egy képző is utalhat többszörös műveltetésre, és két képző is kifejezhet egyszerű műveltetést.

2.1. Az intranszitiv igékből képzett kauzatív igék mellett a vogulban is a kauzatív ige alanya (a kezdeményező alany) lesz a mondat alanya, a bázisige alanya (az eszközlő alany) pedig tárgy lesz.

- (1) *Pumkan-t jomas pum- kwe tos- l- iyla-*
 mező- LOC jó széna- DIM,NOM szárad-KAUZ-FRE-
 -suw
 PT,VXPL1
 'A mezőn jó szénát szárítottunk.' (Rombandceva 1960: 77)

A mondat állítmánya a *tosli ylasuw* 'szárítottunk' kauzatív ige, amelyet a *tosu ŋkwe* 'szárad' igéből képez az *-l* műveltető képző. A mondat alanya nincs kitéve, az igei személyrag (*-uw*) utal rá. A mondat tárgya, a *pumkwe* 'széna' nominativusban áll.

Az északi és a pelimi nyelvjárásban nincs accusativusrag, a tárgyeset megegyezik az alanyesettel. A mondat megértését a szórend teszi lehetővé: az állítmány előtt álló névszót a hallgató tárgyként értelmezi. Az alany és az állítmány egyeztetése számban és személyben a vogulban is kötelező, ez a tény is elősegíti a mondatbeli szerepek egyértelmű megállapítását. Mivel a vogul irodalmi nyelv az északi nyelvjáráson alapul, ez a leggyakrabban előforduló szerkezet.

Az északi és a pelimi nyelvjárás jelöletlen tárgya Lavotha szerint (1953: 210) megőrzött régiség, a többi nyelvjárásban található *-mV*, *-m* accusativusrag másodlagos, különnyelvi fejlemény. Eredetileg csak a tárgy határozottságát jelölte, később alakult ki tárgyjelölő szerepe. Valószínűleg az egyes szám első személyű birtokos személyragból származik.

Ezt a nézetet többen is vitatják (Wickman 1955, Liimola 1963 és Hajdú 1981): a vogul accusativusragokat az uráli alapnyelvi **-m* accusativusrag folytatásának tartják. Ez az accusativusrag a magyar és az osztják kivételével minden uráli nyelvben kimutatható. Mivel a jelöletlen tárgyas szerkezetet is minden uráli nyelv ismeri (Hajdú 1981: 138), indokolt Wickmannak az a feltételezése, hogy az alapnyelvben is kétféle tárgyas szerkezet létezett: a nominativus a határozatlan, az accusativus pedig a határozott

tárgyat jelölte (1955: 65). A vogul accusativusragok egyes szám első személyű birtokos személyragokból való származtatása több okból is vitatható. Egyrészt a jelentős hangtani eltérések miatt, másrészt azért, mert determináló funkcióban elsősorban egyes szám harmadik személyű birtokos személyragok találhatók (Hajdú 1981: 138).

Valószínűbbnek tartható tehát a vogul accusativusragok alapnyelvi *-m accusativusból való eredeztetése. Az északi és a pelimi nyelvjárások jelöletlen tárgyát Liimola osztják hatással magyarázza (1963: 33).

A tavdai nyelvjárásban például az accusativus ragja (-m1, -m2, -m), megtalálható a műveltető szerkezetekben is:

- (2) *āktē- tā- m mās- t- éstē*
 bácsi-PXSG3-ACC öltözik-KAUZ-PT,TR,VXSG3
 'nagybácsiját felöltöztette' (VNGY IV. 374)

Az accusativusrag -m alternánása elsősorban egyes szám harmadik személyű birtokos személyragok mellett fordul elő (Honti 1975: 81). A mondat alanya itt sincs kitéve, szintén az igei személyrag utal rá.

2.2.1. A tranzitív igékből képzett kauzatív igéknél már változatosabb képet találunk. A Comrie-féle hierarchia alapján az várható, hogy az eszközlő alany lativusba kerül, mert a vogulban nincs dativus, a dativusi funkciókban is lativus használatos (Beke 1905: 32). Van is példa az ilyen szerkesztésre:

- (3) *ti Numi-Tarém jāγ- ém- né tārātālēm*
 ez N.-T. apa- PXSG1-LAT alábocsátott (part.prät.)
kēriñ aulēp jelpiñ sirej- im taw-än susse-lt-
 vas végű szent kard-PXSG1 ő- LAT.néz- KAUZ-
añkwe ti mine'im.
 INF im megy-VXSG1
 'ezen Numi-Tarem atyámtól alábocsátott vas végű szent kardocskámat övele megnézetni megyek én.' (VNGY II/1. 138)

A kauzatív ige ebben a mondatban nem állítványi szerepben áll, de a vizsgálat szempontjából fontos bővítmények megtalálhatók mellette. Az alany ebben a mondatban sincs kitéve, itt is az egyes szám első személyű igei személyrag utal rá (*mine'im*). Az eszközlő alanyt a *taw-än* egyes szám harmadik személyű személyes névmás fejezi ki, amely lativusban áll. Az alapige (*sunsuñkwe* 'megnéz') tárgya pedig maradt accusativusban: *sirej-im* (a tárgy határozott, mivel birtokos személyrag van rajta).

- (4) *antúpka akim pēkarí i ōjka- n pulka náñ*
 A. bácsi-NOM pék- LAT kenyér-NOM
wār- lt- apt- as
 csinál-KAUZ-KAUZ-PT,VXSG3

'Antip bácsi a pékkel kenyeret süttetett.' (Rombandeeva 1979: 106)

E mondat felépítése megegyezik az előzőével, a kezdeményező alany nominativusban van, az eszközlő alany lativusban, a bázisige tárgya szintén nominativusban, tehát a kezdeményező alany és a tárgy esete egybeesik.

2.2.2. A vogulban lehetséges azonban olyan műveltető szerkezet is, amely ellentmondani látszik a Comrie által felállított rendszernek: tranzitív igéből képzett kauzatív ige mellett is lehet az eszközlő alany direkt tárgy, a bázisige tárgya pedig instrumentalisba kerül:

- (5) *ān-əm piśma-l χasse-lt- aste.*
 én-ACC levél- INSTR ír- KAUZ-PT,TR,VXSG3
 'Levelet íratott velem.' (Rombandeeva 1973: 53)

A mondat alanya nincs kitéve, az egyes szám harmadik személyű igei személyrag utal rá. A tárgy, az *ān-əm* egyes szám első személyű személyes névmás accusativusban van (a személyes névmásoknak az északi nyelvjárásokban is van accusativusragos alakja). Az alapige, a *χañsi* 'ír' ige tárgya pedig instrumentalisban áll: *piśma-l* 'levéllel'.

Comrie szerint az ilyen szerkezetekben az eszközlő alany csak abban az esetben lehet direkt tárgy, ha az alapigének nincs tárgya (intranszitiv ige). Ha azonban megvizsgáljuk a vogul tárgyjelölés sajátosságait, beláthatjuk, hogy ezek a szerkezetek is a Comrie által megállapított szabályszerűségek alapján épülnek fel. A logikai tárgy

instrumentalis *-l* raggal való jelölése ugyanis igen gyakori jelenség a vogul nyelvben². Előfordulhat cselekvő és szenvedő alakú igék mellett egyaránt. Cselekvő alakok mellett:

- (6) *Lili- l am lāwi- än- ém.*
lélek-INSTR én-NOM mond-TR,PL-VXSG1
'lelket majd én rendelek beléjük. (VNGY I. 130))

Szenvedő alakok mellett:

- (7) *Numi-Tārem jā yē-mēn- nē pi γ-él maj-wä- sēmēn.*
N.-T. apa- PXDU1-LAT fiú- INSTR ad- PASS-PT, VXDU1
'N. apánk fiúval ajándékozott meg bennünket.' (VNGY I. 137)

A vogul tárgyjelöléssel foglalkozó szakirodalomban többféle nézet jelent meg az instrumentalis *-l* rag tárgyjelölő funkciójával kapcsolatban. Munkácsi (1894: 263) és Kálmán (VNGY IV/2: 230) *-l* ragos tárgyról beszélnek. Beke Ödön (1905: 56) szintén tárgynak tartja ezt a bővítményt, és magyarázatot próbál adni kialakulására is: „Vannak olyan igék, a melyek mellett az eszköz egyúttal tárgya is a cselekvésnek; pl. vmivel megajándékoz és vmit ajándékoz, dob, áldoz, stb. Ezek eszköz volta a szenvedő szerkezetben még eléggé érezhető, de a cselekvőben inkább tárgyat fejez ki. Ezek analógiájára azután oly igék cselekvő alakjával is *-l* ragos tárgy áll, melyeket eszköznek egyáltalán nem lehet venni, gyakran még a szenvedőben sem.”

Rombandeeva (1962: 238, 244, 249) szintén instrumentálisban álló tárgynak tartja, funkciója szerinte alanyi ragozású ige mellett a konkretizálás, a tárgy kiemelése a lehetséges egyéb tárgyak közül. Tárgyas ragozású ige mellett szintén a kiemelés a funkciója, akkor használatos, ha először történik említés a tárgyról. Szervedő igék esetén ugyanolyan funkciója van, mint a tárgyas ragozású igék mellett. Nem valószínű

² Ez a jelenség a vogulhoz legközelebb álló rokon nyelvben, az osztjákban is megvan:

1. *(lō γ) mānā wikā jantəs*

'(ō) nekem kabátot varrt' (Honti 1984: 96)

2. *(lō γ) mānt wikātə jantəs.*

tkp. '(ō) engem kabáttal varrt' (Honti 1984: 96)

A kétféle kifejezési lehetőség különbségét Honti László a következőképpen magyarázza: „... a határozóragos főnév által jelölt tárgy az activ mondat tárgya, illetve a passiv mondat alanya által jelölt személy tulajdonába kerül a cselekvés eredményeként (1.), míg a másik típusban (2.) nem feltétlenül. A szituáció ilyen kevésbé konkrét kifejezésére keleten és délen az instructivus, északon pedig az ezen casus szerepét átvevő locativus szolgál.” (Honti 1984: 96)

azonban, hogy a tárgyas igeragozás és az accusativusragok mellett még más eszközökre is szükség lenne a tárgy kiemelésére.

Lavotha (1953) részleges tárgynak minősíti ezt a mondatrészt, szerinte a magyar szemlélet alapján nem magyarázható.

Ulla-Maija Kulonen szintén a vogul gondolkodás eltérő szemléletére alapozva magyarázza e jelenséget (1991: 261). Szerinte az obi-ugor nyelvekben az élőlények, különösen az ember nemcsak mint az emberi beszéd leggyakoribb tárgya játszik központi szerepet, de lehetőség van arra, hogy grammatikailag is központi helyet kapjon. Az olyan mondatokban, melyekben az állítmány szerepét betöltő igének három kötelező bővítménye van (a szubjektum, az objektum és a fogadó, vagy címzett), pl. *én halat adok neked*, lehetséges az ilyen átalakítás: **én hallal adlak téged*. A mondatban a tárgy központibb szerepet játszik, mint a többi mondatrész, így tehát az ember grammatikailag is a legfontosabb helyet foglalja el.

Végül Liimola (1963: 47) és Wickman (1955) nem tárgynak, hanem egyértelműen határozónak tartja. Ehhez a nézethez csatlakozik Honti László is (1969), aki szerint az *-l* ragos alak legfeljebb logikailag fogható fel tárgyként (valószínűleg részleges tárgy, ahogyan Lavotha magyarázta), de grammatikailag mindenképpen határozónak kell tartani.

2.2.3. A tranzitív igékből képzett kauzatív igéket tartalmazó mondatokban van még egy harmadik kifejezési lehetőség is:

- (8) *nou najärle'k- én täüt-e'l t- t- él-*
 te fejedelemség-PXSG2 tűz- INSTR eszik-KAUZ-TR,SG-
-ém
 VXSG1
 'a te fejedelemségedet tűzzel felégetem (tkp. megettetem)' (VNGY
 IV. 348.)

Ez a szerkezet hasonlít leginkább a magyar műveltető szerkezetekre. A mondat alanya nincs kitéve, az egyes szám első személyű igei személyrag utal rá. Az esz-
 közlő alany instrumentálisban áll: *täüt-e'l* 'tűzzel', az alapige tárgya pedig megmaradt tárgyesetben. Bár a tavidai nyelvjárásban van accusativus rag, ez itt nincs kitéve, mert a birtokos személyragok után a tárgyrag e nyelvjárásban is elhagyható. Ez a fajta szerkezet azonban valószínűleg jóval ritkább, egyetlen példát találtam rá a tavidai nyelvjárásban. Az 'etet' és 'itat' jelentésű igék mellett ugyan gyakran fordul elő instrumentálisban álló bővítmény, ez inkább eszközhatározói jelentésű, hiszen az előző mondatban „a tűz eszi meg a fejedelemséget”, míg a következő példában a bárány eszi meg a fűvet:

- (9) *taw pāla pum-əl ti- tti*
 ő-NOM bárány-NOM fű- INSTR eszik-KAUZ, VXSG3
 'Ő fűvel eteti a bárányt.' (Rombandeeva 1979: 90)

2.3. A műveltető igék szenvedő alakban is megtalálhatók a vogulban, ilyenkor a következő szerkezetek lehetségesek:

- (10) *kūšaj- uw- n χāp kāwrił ōjka-n*
 házigazda-PXPL1-LAT csónak-NOM Gavril apó- LAT
ōχt- apt- ūwe- s
 kátrányoz-KAUZ-PASS-PT, VXSG3
 'házigazdánk Gavril apóval kátrányoztatta be a csónakot.'
 (Rombandeeva 1979: 61)

A mondat állítmánya az *ōχtaptūwes* szenvedő alakú műveltető ige (-*pt*: műveltető képző, -*we*: a szenvedő ige képzője). A grammatikai alany, a *χāp*, nominativusban áll. A szenvedő szerkezet agensét lativus fejezi ki a vogulban (Kálmán 1976: 42), azaz ugyanaz az eset, amelyben az eszközlő alany áll.

Mivel a kezdeményező alanyt és az eszközlő alanyt azonos eset fejezi ki, itt is a szórend dönti el, hogyan kell a mondatot értelmezni. Az alany és az állítmány egyeztetése itt nem ad támpontot az értelmezéshez, mert az állítmányt a grammatikai alannyal kell egyeztetni, és nem a kezdeményező alannyal.

Szenvedő alakú műveltető ige mellett is lehetséges a direkt tárgy instrumentálissal való kifejezése:

- (11) *puwlən kōl-əl māχum-ət- n nāstēkwa taw*
 fürdő ház-INSTR ember- PL-LAT Násztya néni-NOM ő-NOM
pālt-əlt- āwe- s
 fűt- KAUZ-PASS-PT, VXSG3
 'Az emberek Násztya nénival fűtették be a fürdőt.' (Rombandeeva 1979: 85)

A mondat grammatikai alanya ebben a szerkezetben az eszközlő alany lesz, ez áll nominativusban (*nāstēkwa*). A kezdeményező alany, a szenvedő szerkezet agense (*māχumət*) lativusba kerül, a bázisige tárgya pedig instrumentálisba (*puwlən kōləl*). Az állítmányt itt is a grammatikai alannyal, azaz az eszközlő alannyal kell egyeztetni.

Tehát a szenvedő alakú műveltető igék mellett is hasonló szerkezetek figyelhetők meg, mint a cselekvő igék mellett. Az eszközlő alany esete (az, hogy mi lesz a

mondat grammatikai alanya) továbbra is attól függ, milyen esetben áll a bázisige direkt tárgya.

Comrie szerint az uráli nyelvek jellemző sajátossága az, hogy ha egy mondaton belül szerepel alany és direkt tárgy, akkor ezek különbségét valamilyen módon jelzik (Comrie 1975). Valószínű, hogy az alany és a direkt tárgy megkülönböztetésére irányuló törekvés a műveltető szerkezetekben az eszközlő alany és a bázisige direkt tárgyának megkülönböztetésében jelentkezik, hiszen mind az eszközlő alany (10), mind a direkt tárgy (4) esete egybeeshet a kezdeményező alany esetével, de olyan szerkezet nem fordult elő, amelyben az eszközlő alany és a direkt tárgy esete egyezett volna meg.

2.4. Többszörös műveltetés esetén (azaz ha az alany nem maga csináltat valamit az eszközlő alannal, hanem valaki által, valaki segítségével) a második eszközlő alany kifejezésére ismét többféle lehetőséget találunk. Rombandeeva két lehetőséget említ (1962: 239-240), mind a kettőben névutó fejezi ki a második eszközlő alanyt:

- (12) *Ira Kātja jot āyi sup- il jūnti- ltapt-*
 Ira-NOM Kátya -val lány-NOM ruha-INSTR varr- KAUZ-
 -as
 VXSG3

'Ira Kátya által ruhát varratott a lánnyal.' (Rombandeeva 1962: 239)

- (13) *Ira Kātja χosit āyi sup- il*
 Ira-NOM Kátya köszönhetően lány-NOM ruha-INSTR
 jūnt-ilt- as
 varr-KAUZ-PT, VXSG3

'Ira Kátyának köszönhetően ruhát varratott a lánnyal.' (Rombandeeva 1962: 240)

A *jot* névutó társhatározói jelentésű. A *χosit* névutó jelentése 'vmi mentén, vmi hosszában'. A 'valaki útján, által, segítségével' jelentésű névutót *χāsitél* alakban találtam meg (WogWört 111a).

A Rombandeevánál megtalálható két névutón kívül egyéb, a második eszközlő alanyt kifejező szerkezeteket is gyűjtöttem vogul adatközlőktől³. Ezek közül az egyik az ablativusrag, a többi pedig szintén névutó.

³ 1992. tavaszán a finnugor tanszék vendége volt két vogul nemzetiségű lány: Albina Romanovna Sztanyiszlavcsev, 27 éves, Hanti-Manszijszkban él, és Marina Andrejevna Hatanyeva, 26 éves, Szarapaulban él.

- (14) *Semjon ēkwa-ni/ Rima-n kostjum jūnt- i/lt- as.*
 Szemjon nő- ABL Rima-LAT öltöny-NOM varr- KAUZ-PT, VXSG3
 'Szemjon a felesége által Rimával öltönyt varrat.'

Az ablativusrag hasonló funkciója a magyar nyelvben is megfigyelhető, gondoljunk például az olyan szerkezetekre, mint az *elküldöm tőle ezt a levelet*. Ez a kifejezési mód ma már ritkán használatos, régiesnek, nyelvjárásiasnak tűnik.

- (15) *Marja-akw Sonja siri/ χaiústan χum-n nepak*
 Marja néni Szonya módján tanár- LAT kérvény-NOM
χass-i/lt- as.
 ír- KAUZ-PT, VXSG3
 'Marja néni Szonyán keresztül kérvényt íratott a tanárral.'

A *siri/* névutó jelentése: 'vmilyen módon, vmi módjára' (BalVahr 104a)

- (16) *Ira Katja hotmil- e- t āγi- n sup*
 Ira-NOM Kátya segítség-PXSG3-LOC lány-LAT ruha-NOM
junt- i/lt- as
 varr-KAUZ-PT, VXSG3
 'Ira Kátya segítségével ruhát varratott a lánnyal.'

A *hotmil* főnév jelentése 'segítség' (BalVahr 62b) (névutóként: *hotmil/* 'segítségével' BalVahr 62), az egyes szám harmadik személyű birtokos személyrag van rajta: *-e* és a locativusrag: *-t* (tkp. 'segítségében').

Az, hogy a második eszközlő alany kifejezésének ilyen sokféle módja lehetséges, arra utalhat, hogy itt már nincsenek pontos szabályok. Elképzelhető az is, hogy egyéb kifejezési módok is vannak.

A második eszközlő alany megjelenése - mint a példákból is látható - már nem befolyásolja a mondatok felépítését, ezekben a mondatokban is a fentiekben már ismertetett szerkezetek találhatók meg.

3. Megállapítható tehát, hogy a vogul nyelv műveltető szerkezetei a Bernard Comrie által leírt szabályszerűségek alapján épülnek fel.

A szintaktikai funkciók Comrie által felállított hierarchiája a vogul nyelvre is érvényes, csak az ezeket kifejező grammatikai kategóriákban van különbség:

1. **alany:** nominativus
2. **direkt tárgy:** accusativus (az északi nyelvjárásokban szintaktikai eszközök fejezik ki: szórend, egyeztetés)

3. indirekt tárgy: lativus

4. egyéb bővítmények: névutók (ablativus)

Tehát az eszközlő alany direkt tárgy pozícióba kerül akkor, ha a bázisigének nem volt tárgya, vagy pedig instrumentálisban álló határozóval kifejezett tárgya volt. Az eszközlő alany indirekt tárgy lesz akkor, ha a bázisigének direkt tárgy bővítménye volt (jelölt vagy jelöletlen tárgy). Ha pedig a direkt tárgy és az indirekt tárgy pozíciója is foglalt (többszörös műveltetés), akkor az eszközlő alany az egyéb bővítmények csoportjába kerül. A vogul nyelv is megerősíti azt a feltételezést, hogy az indirekt tárgy és az egyéb bővítmények már nem a hierarchia fokozatai, hanem egymás alternánsai, a vogulban is van olyan szerkezet, amelyben az indirekt tárgy pozíciója szabad, az eszközlő alany mégis instrumentálisban áll, azaz egyéb bővítmény (2.2.3.).

A direkt tárgy pozíciónak sajátos funkciója van, hangsúlyozza, kiemeli a mondanivaló szempontjából fontos mondatrészt, ezért lehetséges kétféle szerkezet a műveltető mondatokban (ez a kétféle megoldás a tárgyas szerkezetekben is megvan).

IRODALOM

- BalVahr = Balandin, A. N. – Vahruševa, M. P. 1958: *Mansijsko-russkij slovar'*, Leningrad, Gosudarstvennoe Učebno-Pedagogičeskoe Izdatel'stvo Ministerstva RSFSR.
- Beke Ödön 1905: A vogul határozók, *Nyelvtudományi Közlemények* 35, 71–100, 165–192.
- Comrie, Bernard 1975: Subjects and direct objects in Uralic languages: a functional explanation of case-marking systems, *Études Finno-ougriennes* 12, 5–17.
- 1976: The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences, in Masayoshi Shibatani szerk.: *Syntax and semantics, vol. 6 (The grammar of causative constructions)*, New York, Academic Press, 261–313.
- 1981: *Language universals and linguistic typology*, Oxford, Basil Blackwell.
- 1985: Causative verb formation and other verb deriving morphology, in Timothy Shopen szerk.: *Language typology and syntactic description, vol. 3, Grammatical categories and the lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press, 309–348.
- Hajdú Péter 1981: *Az uráli nyelvészet alapkérdései*, Budapest Tankönyvkiadó.
- Honti László 1969: A tárgy jelölése a vogul nyelv tavadai nyelvjárásában, *Nyelvtudományi Közlemények* 71, 113–121.
- 1975: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda*, Budapest, Akadémiai.
- 1984: *Chrestomathia Ostiastica*, Budapest, Tankönyvkiadó.

- Kálmán Béla 1976: *Chrestomathia Vogulica*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Kulonen, Ulla – Mäijälä 1991: Obinugrilaiset, in Johanna Laakso szerk.: *Uralilaiset kansat – Tietoja suomen sukukielistä ja niiden puhujista*, Porvoo–Helsinki–Juva, Werner Söderström Osakeyhtiö, 254–278.
- Lavotha Ödön 1953: A tárgy jelölése a mansyiban, *Nyelvtudományi Közlemények* 54, 200–218.
- Liimola Matti 1963: *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen I. Flexion der Nomina = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 127. sz., Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Munkácsi Bernát 1894: *A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve = Ugor Füzetek* 11., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Rombandeeva, E. I. 1960: Kautzivnye formy mansijskogo glagola, in V. I. Cincius szerk.: *Učonye zapiski, tom 167*, Leningrad, Kafedra jazykov narodov Krajnego Severa, 71–84.
- 1962: Kautzivnye glagoly v aktivnyh i passivnyh sintaksičeskikh konstrukcijah mansijskogo jazyka, in B. A. Serebrennikov szerk.: *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija*, Moskva–Leningrad, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 236–256
- 1973: *Mansijskij (vogul'skij) jazyk*, Moskva, Nauka.
- 1979: *Sintaksis mansijskogo (vogul'skogo) jazyka*, Moskva, Nauka.
- Saksena, A. 1980: The affected agent, *Language* 56, 812–826.
- Szabó Dezső 1904: A vogul szóképzés, *Nyelvtudományi Közlemények* 34, 55–75, 217–235, 417–4.
- VNGy = Munkácsi Bernát 1892–1902, 1910–1921, 1893, 1896: *Vogul népköltési gyűjtemény I., II., III., IV.*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Wickman, B. 1955: *The form of the object in the Uralic languages*, Uppsala.
- WogWört = Munkácsi Bernát–Kálmán Béla 1986: *Wogulisches Wörterbuch*, Budapest, Akadémiai.

Rövidítések:

ABL	ablativus	LAT	lativus
ACC	accusativus	LOC	locativus
ADESS	adessivus	NOM	nominativus
DIM	kicsinyítő képző	PASS	passzív
DT	direkt tárgy	PL	többes szám
DU	dualis	PT	múlt idő
FRE	gyakorító képző	PX	birtokos személyjel
INF	infinitivus	SG	egyes szám
INSTR	instrumentalis	TR	tárgyas ragozás
IT	indirekt tárgy	VX	igei személyrag
KAUZ	műveltető képző		

KAUSATIVE SUFFIXE UND KAUSATIVES GEFÜGE IM VOGULISCHEN

DOLOVAI DOROTTYA

Die Untersuchung des kausativen Gefüges ist schon lange eines der beliebtesten Themen komparativ-linguistischer Forschungen. Die Autorin stützt sich in erster Linie auf die Ergebnisse von Bernard Comrie. Das Ziel dieser Arbeit ist es, zu bestimmen, inwieweit die anhand der von Comrie untersuchten Sprachen von diesem festgestellten Gesetzmäßigkeiten für das Vogulische charakteristisch sind und ob die Untersuchung des Vogulischen neue Aspekte für die Typologie des kausativen Gefüges liefern kann.

Die Autorin gibt im ersten Teil eine Zusammenfassung der Feststellungen von Comrie über formale und semantische Merkmale des kausativen Gefüges sowie über die Zusammenhänge der kausativen Verben und der Valenz der Basisverben.

Den zweiten Teil der Arbeit bildet die Untersuchung kausativer Verben und Gefüges im Vogulischen. Die Autorin stellt die vogulischen Verbalsuffixe mit kausativer Bedeutung und die möglichen Typen des kausativen Gefüges anhand von Beispielsätzen dar, die aus vogulischen Grammatiken, Folkloretexten und den Äußerungen muttersprachlicher Untersuchungspersonen zusammengestellt sind. Sie kommt bei der Analyse zu der Feststellung, daß die hypothetischen Gesetzmäßigkeiten von Comrie auf das Vogulische ebenfalls zutreffen. Die scheinbaren Abweichungen von diesen Regeln sind mit den Eigentümlichkeiten in der Markierung des Akkusativs in der vogulischen Sprache zu erklären.